مەلیک مەحمود و حکومەتی خوارووی کوردستان

ئامادەکردن
جەمال ئیبراهیم محەمەد

شێخ مەحمودو بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورد

مێژوو ئەو رابردووەیە کە هەموومان جیدەهێڵین، جا سڵاو لەو کەسەی بە پاکی بێ گەردی ئەو مێژووە بە خزمەتی گەلو نیشتمانەکەی بە تێکۆشانو بێوچان دان دەنەخشێنێ. ئەگەر بە چاوی ویژدانەوە سەیری مێژووی کورد بکەین ئەو کەڵە پیاوانە زۆرن لەناو ئەوانیشدا سەرمەشقیان تێدایە، کەدەتوانم بڵێم، مەلیک مەحمود ئەو رێچکەیە دەشکێنێت.

سەرەتا با بزانین مەلیک مەحمود کێیە:

مەلیک خۆی هەڵقوڵاوی ناخی بنەماڵەیەکی شۆڕشگێڕ و کوردپەروەرن کوڕی شێخ سەعیدی کوڕی شێخ محەمەدە بچکۆلەی کوڕی کاک ئەحمەدی شێخی کوڕی شێخ مارف نۆدێیە، ساڵی ١٨٨١ لە شاری سلێمانی لەدایکبووە، مامۆستای تایبەتی وەک "خواجە ئەفەندی" دەرسی دینو زمانەکانی عەرەبیو تورکیو فارسی پێوتووە، لە ساڵی ١٩٠١، لەگەڵ باوکو مامو خزمو چەند ناودارێکی شار چووەتە ئەستەمبوڵو دوای سێ مانگ هاتۆتەوە، لە ساڵانی ١٩٠٦-١٩٠٧، دووجار لە ناوچەکانی سلێمانی چووە بەگژ دەسەڵاتدارانی عوسمانیدا، لە ساڵی ١٩٠٩، والی موسڵ باوکو مامیو خزمانی بردۆتە موسڵ، لەپیلانێکدا باوکی کوژراوەو خۆی بریندار بووەو گەیشتۆتەوە سلێمانی[١].

شێخ سەرکردەی هێزێکی بەشداری شەڕی رۆژی ١٩١٥/٤/١٤ی شوعەیبە بووە دژی ئینگلیزەکان لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا. سەرکردایەتی شەڕی دژی روسیشکردووە لە بەرەی پێنجوێن، بەر لە داگیرکردنی کەرکوک پەیوەندی بە ئینگلیزەوە کردووە، دوای کشانەوەشیان دەسەڵاتدارانی تورک گرتویانەو لەبەر هەندێ هۆ بەردراوە[٢].

شەڕی دەربەندی بازیان

شێخ مەحمود لە شەڕی دەربەندی بازیان هەرچەند دەوری پاڵەوانانەی گێڕا، بەڵام لە ئاکامدا دەستگیر دەکرێت. شێخ کاتێک کە لە مەبەستی ئینگلیز تێگەیشت، هێزێکی لەسوارانی کورد لە ژێر فەرماندەی شێخ قادری برایدا، نارد بۆ دێی "بنە" کە دەکەوێتە نێوان کەرکوکو چەمچەماڵەوە، بۆ ئەوەی رێگەی هاتووچۆ لە سوپای ئینگلیز بگیرێت. دوای ئەمە، تیپی هەژدەی سوپای ئینگلیزیش هاتە مەیدانی جەنگەوە بۆ لێدانی شێخ مەحمودو لەشکرەکەی کاتێک ئەم سوپایە گەیشتە قەرەهەنجیر، سوپای کورد، لەژێر فەرماندەی میر مەحمودخانی هەورامیو شێخ قادردا، پەلاماریانداو، دوای سێ رۆژ شەڕ، تیپی دووی ئینگلیز گەیشتە هەولێر بۆ ئەوەی بێن بە هانای ئەم هێزەیانەوە، فڕۆکەکانی ئینگلیز بارەگای شێخ مەحمودیان لە"بنە"برایم ئاوا" بۆردومانکرد.

شێخ مەحمودو سوپاکەی شوێنەکانیان لە دەربەندی بازیان قایم کرد. "فرایزەرو-ساندەرسن" سەرکردایەتی سوپای ئینگلیزیان دەکرد رۆژی ١٩١٩/٦/١٨ سوپای ئینگلیز بە بیست هەزار سەرکردەی سیکو گورگرو، بۆرمی بەرامبەر بە کورد دەستیان بەشەڕکرد لە ئاکامدا مەلیک مەحمود شکاو دەربەندی بازیان گیراو مەلیک مەحمود بەدیل گیرا[٣].

ئەوەی ئەم سەرکردەیەی کورد دەکاتە مایەی شانازی ئەوەیە کە هەم لەکاتی دادگایکردنو حوکمدانی بە سێدارە هەم لەکاتی دوورە وڵاتی لەهیندستان رۆژەکانی ژیانی بەڕێ کردووە، هەڵوێستێکی ترسنۆکانە یان نا جوامێرانەی لێ ناگێڕنەوە، بەڵکو ئاماژە بۆ ئەوەش دەکرێت کە زۆر بوێرانەو بێسڵە مینە وە لە هۆڵی دادگادا هەرچی بە دەمدا هاتووە وتویەتی، جارێکیان لە هۆڵی دادگا جەمەدانیەکەی سەری داگرتووەو گرتویەتیە یەکێک لەدادوەرەکان[٤]. بە بروانەوەی جەنگی یەکەمی جیهانی تورک کاروباری سلێمانی پێسپاردووە، جارێکی تر پەیوەندی بە ئینگلیزەوە کردووە، ئیتر "ویلسن"ی بریکاری حاکمی گشتی شاهانە لە بەغداو مێجەر نوئیلی ناردۆتە لای بۆ سلێمانی، ١٩١٩/١١/١٧ شێخ مەحمودی لەکۆبوونەوەیەکی گشتی بەردەرکی سەرادا بە حوکمداری ناوچەی نێوان زێی گەورەو روباری سیروان ناساندووەو خۆیشی بووە بەراوێژکاری، کە میجەرسۆن جێی نوئێلی گرتەوە، شێخ نێوانی لەگەڵ ئینگلیزەکان تێکچوو، (١٩١٩/٥/٢١) هەموو ئینگلیزەکان شاری بەهاوکاری هێزی مەحمودخانی دزلێ دەستگیرکردو دیل کرد (٥).

رۆژی "١٩١٩/٦/١٨" لە شەڕی دەربەندی بازیاندا بە برینداری دەستگیر دەکرێتو براوەتە بەغدا. دادگا رۆژی ١٩١٩/٧/٢٥ حوکمی ئیعدامی داوە، دوای بۆی کراوەتە ١٠ ساڵ بەندییو دوورخستنەوەی بۆ هیندستان، گۆڕانکارییەکانی سەردەمی حوکمی راستەوخۆی ئینگلیز کارێکیانکرد شێخ مەحمود بهێنرێتەوە، ئەوە بوو ١٩٢٢/٩/٣٠ گەیشتەوە سلێمانیو ١٠/١٠ کابینەیەکی تازەی حوکمی راگەیاندو رۆژنامەی (رۆژی کوردستان) بووە زمانحاڵی. خۆیشی بووە مەلیکی کوردستان. ئەوەندەی نەخایاند شێخ لەگەڵ ئینگلیزەکان تێکچووەو پەیوەندی لەگەڵ تورکدا بەست رۆژی ١٩٢٢/٢/٢١ وەفدێکی بۆ دانان بۆ "ئۆتۆنۆمی" کورداندا ناردە ئەنقەرە، دواجار (١٩٢٢/٣/٤) شەوەکەی سلێمانی چۆڵکردوو روویکردە ناوچەی سورداش.

لەوێ دوو ژمارەو پاشکۆیەکی لەرۆژنامەی "بانگی حەق دەرکرد. کە سەرجەم بابەتەکانی یان بەیاننامەو رێنوێنین خۆی نووسیویەتی". ئەو شارازایانەی چاپخانە کە میجەرسۆن یەکەم سەردەمی حوکمی راستەوخۆی ئینگلیز لە سلێمانی "١٩١٩/٦/١٩-١٩٢٢/٩/٥" فێری چاپی کردبوونو پێگەیەنرابوون. دەورانی دووەمی حوکمی کوردستانی جنوبی "١٩٢٢/١٠/١٠-١٩٢٣/٣/٣" چاپخانەکەیان بەڕێوەبرد بەم شێوەیە: شێخ عەبدولمەجیدی شێخ عارف بەڕێوەبەری چاپخانە، محەمەد ئەدیب عەزیز سەرمورەتیب، محەمەد تۆفیق، مورەتیب-محەمەد تەیب مەکینەچی، ئەمانە وەک لەقسەی ئەحمەد خواجە دەردەکەوێت، لەرۆیشتنە عومومیکەی رۆژی ١٩٢٣/٦/١٧ دا لەگەڵ ئینگلیزەکانو دوو هەزار کەسێکدا شاریان رووەو کەرکوک بەجێهێشتبووە، چاپخانەکە میلێکی لێدەرهێنرابوو، وەستا ساڵحی سلێمان جەژنێی چەخماخساز بە دوو رۆژ دروستیکردەوە، شێخ مەحمود لەبری "٦٠ رۆپێ، ٢٠٠ روپێ" دایە محەمەد زوهدی تاقە کەسێکی شارەزای چاپو ئیشپێکردنی مەکینەی چاپە کە بووە، خۆی بە تەنیا پیتچنینو رێکخستنو لەچاپدانی رۆژنامەکەی بەچەند رۆژێک جێبەجێکردووە. بەیەک رۆژیش رایدەکێشا، لەیەکەم ژمارە دەرچووو شێخ ١٥٠ روپیەی خەڵاتکردو موچەکەی لە ٤٥ەوە بۆ کردوە ١٠٠ روپێ شێخ بەدەنگدانەوەی رۆژنامەکە بڕیاریدا، چاپخانەیەکی گەورەتر لە ئەڵمانیاوە بهێنرێت، بەڵام بەهۆی گۆڕانی بارودۆخەکە بۆی نەچووە سەر (٦).

پاش ئەم رووداوانە دەبینین کاتێک دەسەڵاتو سەرکردەی شۆڕشی کوردی ئاوارەی چیاکانو ناو ئەشکەوتەکان بوون سەرانی نەیار بە شێخ مەحمود لەشاری سلێمانی دەکەونە جموجۆڵو بە یاوەری "هنری دۆبسی" لەمزگەوتی گەورە کۆبوونەوە دەبەستنو چەندین وتاردژی دەسەڵاتداریەتی کورد دەخوێننەوە.

پاش ماوەیەک سەرۆکی وەزیرانی ئەو کاتەی دەوڵەتی عیراقو وەزیری ناوخۆ سەردانی سلێمانی دەکەنو دەیانەوێت کارئاسانی بۆ ئەوە بکەن سلێمانی بکەنە یەکێک لە لیواکانی سەر بە دەوڵەتەکەیان، بەڵام خەڵکی خۆراگرو نیشتمان پەروەری شار بە هیچ شێوەیەک ئەمەیان پێ قبوڵ ناکرێتو ناچنە ژێر رەزامەندی بارێکی لەو جۆرە ئیتر ئینگلیز کە بێ هیوا دەبێت لەبارودۆخەکە سلێمانی چۆڵ دەکەنو مەلیکی کوردستانیش، لە ٢٦ی حوزەیرانی ١٩٢٣ گەیشتەوە ناو شارو جڵەو دەسەڵاتی گرتەوە دەست ئینگلیزیش لەبەر بێچارەییو دەرحەق بەو هەلومەرجە، رازی دەبنەوە بە حوکمداری شێخ مەحمود بە مەرجێ حەقی بەسەر (رانیە، قەڵادزێ، سەنگاو، چەمچەماڵ، هەڵەبجە، قەرەداغ) وە نەبێت، بەڵام لەگەڵ ئەو رازی بوونەشیاندا هیچ نوسینگەیەکی نوێنەرایەتی یان کەسێک نوێنەرایەتی ئینگلیز یا راوێژکار لەسلێمانی نەبووە، بۆیە دەبینین ئەمجارە شێخ دوو سەرە بەلایەک پەیتا پەیتا نامە رەوانەی بەغداد دەکات تا ئینگلیز نوێنەر رەوانە بکاتەوەو لەلایەکیش بەهۆی تورکخواکان هەمیشە لەپەیوەندیدا بووە لەگەڵ تورک (٧).

دوای ئەوەی پەیوەندی نێوان شێخ مەحمودو ئینگلیزەکان بە تەواوی پچڕا، رۆژی ١٩٢٣/٣/٣ سلێمانی بەفڕۆکەکانی ئینگلیز بۆردومانکرا، شێخ ناچار بەیانی رۆژی ١٩٢٣/٣/٤ زوو بەهێزێکەوە شاری چۆڵکردو روویکردە ناوچەی سورداش، بەڵام شێخ حەمە غەریب لەگەڵ رەزا بەگو ئەورەحمان ئاغای ئەحمەد پاشادا. بە پاڵپشتی کەریم بەگی فەتاح بەگی هەمەوەند مایەوەوماوەیەکی تر بە ناوی شێخەوە حوکمی سلێمانیکرد، ئەو وەفدەی شێخ کە رۆژی ٣/٣ بە سەرۆکایەتی شێخ قادری برایو ئەندامێتی مستەفا پاشای یامولکیو ئەحمەد بەگی فەتاح بەگو کەریمی عەلەکەو حەمە ئاغای ئەورەحمان ئاغای چوو بووە کەرکوک بۆ چارەسەری کێشەکە لەگەڵ ئینگلیزدا ٣/٢١ گەیشتە بەغدا، شێخ عەبدولکەریمی قادرکەرەمیشی چووە پاڵیان (هێزی دۆبیسیان) بینی (٨).

ئەگەرچی جەختیان لەسەر ناردنەوەی راوێژکارەکەی ئینگلیز کردەوە بۆ سلێمانی، هیچ شتێک لەبارەی پاشەرۆژەوە گەڵاڵە نەکرا، رۆژی ٣/٢٣یش چاویان بە مەلیک فەیسەڵ کەوت.

گومانی تێدا نییە شێخ حەزی بە چارەی هیچ کام لەئینگلیزو تورک نەکردووە، بەڵام زۆر باشیش ئاگاداری ئەو راستیە بووە، دامەزراندنی دەسەڵاتێک یان سایەیەک بۆ کوردان بە هیچ شێوەیەک بەبێ بەدەستهێنانی یارمەتیو رەزامەندی یەکێک لەم دوو هێزە نایەتە ئارا. لە ٢٤ی تەموزدا ئینگلیز رایانگەیاند؛ کە هیچ ئیلتزامێکیان بەرامبەر کورد نەماوەو لە ٢٥ی مایس سلێمانیان بۆردومان کردەوەو بەناچاری ئەم جارەش شێخ لەشار چووە دەرەوە بۆ هەتاهەتایی وەک حوکمداریان مەلیک لێی چووە دەرەوەو لەناوچەی سیتەکی شارباژێر نیشتەجێ بوو. بۆ ئینگلیزیش هەل رەخسا لە بەرواری ١٩ی تەممووز شار داگیربکەنەوەو دەستو دایەرەی خۆیان تیادابمەزرێننەوە. تا لە ١٩٢٧/١/١٩ دا بەپێی چەند مەرجێک لەگەڵ حکومەتی ئینگلیزو عیراقدا پێکهات لەدێی پیران دابنیشێت (٩).

بە قەومانی شەڕی بەردەرکی سەرای سلێمانی لە ١٩٣٠/٩/٦ داو پەیوەندیکردنی سێ ئەفسەرو چەند کورد پەروەرێک پێیەوە، رێکەوتنی ناوبراوی شکاندو هاتەوە ئەمدیو چووە گەرمیان، دوای شەڕی ئاوباریک لە ١٩٣١/٤/٥ دا دیسان کشایەوە بۆ سەر سنوور تا لە ١٩٣١/٥/١٤ دا تەسلیم بە حکومەتی عیراق بووە، سەرەتا برایە شاری (حللە) و دوایی ناسریەو عانە لەرومادیو پاشان بەغدا. لەهەراکەی رەشید عەلی گەیلانیدا ١٩٤١ لەبەغدا هەڵاتو گەیشتەوە گوندی سیتەکو کەوتەوە رێکخستنی جوڵانەوەیەک، بەڵام مەرامی نەهاتەدیو خۆی بەدەستەوەدا، پاشماوەی ژیانی لە گوندی داریکەلی بەسەربرد، رۆژی ١٩٥٦/١٠/٩ لە نەخۆشخانەی حەیدەریەی شاری بەغداد کۆچی دوایی کردو تەرمەکەی لە مزگەوتی گەورەی شاری سلێمانی بەخاک سپێردرا (١٠).

سەرچاوە:
١/سێ رۆژنامەی رۆژگاری شێخی نەمر، سدیق ساڵح، سلێمانی ٢٠٠١
٢/رۆژی کوردستان، ١٩٢٢-١٩٢٣، جەمال خەزنەدار بەغداد ١٩٧٣
٣/یاداشت بەرگی یەکەمو بەرگی دووەم، رەفیق حلمی
٤/رۆژنامەی چاودێر، ژمارە ١٠٦، هاوار شێخ رەئوف
٥/سێ رۆژنامەی سەردەمی شێخی نەمر، سدیق ساڵح
٦/د. کەمال مەزهەر، چەمکێک لە مێژووی یەکەم چاپخانەی کوردیی ژ ٧٧، ١٩٧٩
٧/یاداشتەکان، هەمان سەرچاوەی پێشوو
٨/سی، جی. ئەدمۆن، کرد و ترک و عرب، ترجمە: جرجیس فتح الله، بەغدا، ١٩٧١.
٩/د. ولید حەمدی، الکردو کردستانی فی الوپائق البرگانیە، لندن.
١٠/د. کەمال مەزهەر، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

وتاری هەفتە

"کورد پێویستی بە بەرنامەیەکی سیاسیی ناوچەیی هەیە"

عەلی کوردستانی

پێش روخاندنی رژێمی سەدامیش لە ساڵی ٢٠٠٣دا کێشەی سیاسیو نەتەوەیی کورد لەهەر چوار پارچەکەدا کێشەیەکی پێکەوە بەستراو بوو بەحوکمی هاوشێوەی رژێمەکان لەڕووبەڕووبوونەوەی مەسەلەی کورددا ئامانجو بەرژەوەندییە سیاسیو نەتەوەییەکانی کورد لە عیراقو ئێرانو تورکیاو سوریاشدا یەک جۆر ئامانجو بەرژەوەندی بووە، بەڵام بوونی کاری سیاسیو رێکخراوەیی هاوبەشی نێوان بزووتنەوەو پارتە سیاسییەکانی کورد لەهەر چوار پارچەکەدا یان هەر نەبووە یان هەندێک جار بوونێکی لاواز بووە، ئەمەش بۆ دوو هۆکاری سەرەکی دەگەڕێتەوە یەکەمیان نەبوونی وشیاریو زانیاری لەلای کوردی پارچەیەکی کوردستان لەسەر پارچەکەی تر، بۆ نموونە وشیاری خەڵکی کوردستانی باشور لەسەر کێشەی نەتەوەییو سیاسی کورد لە باکووری کوردستاندا زۆر لاواز بووە بە پێچەوانەشەوە خەڵکی باکووری کوردستانیش هیچ ئاگادارییەکی وایان لەسەر کێشەی کورد لە باشووری کوردستاندا نەبووە تەنانەت ئەمساڵ کاتێک بۆ فیستیڤاڵی گەلاوێژ وەفدێکی رۆشنبیری باکووری کوردستان هاتبوونو لە نزیکەوە ناسیمن هیچ زانیارییەکیان لەسەر تاوانی ئەنفالو کیمیابارانی هەڵەبجە نەبوو تاکو خۆیان سەردانی هەڵەبجەیان کردو لەگەڵ خەڵکدا قسەیان کرد دواتر وشیاریو زانیاریان تا رادەیەک لەمبارەیەوە پەیداکرد، دیارە بۆ پارچەکانی تریش هەر بە هەمان شێوەیە دەشێت نوخبەیەک یان چەند کەسێکی زۆر کەم هەبن بە شێوەیەکی گشتی ئاگاداری کێشەی کوردی هەر چوار پارچەکە بن، بەڵام زۆربەیان بێئاگان لەسەر هەلومەرجی یەکتری، ئەمەش بەشێکی زۆری بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە وڵاتانی ناوچەکە بە شێوەیەکی رێکخراو رێگەیان لە تێکەڵبوونی کوردی پارچەکان بە یەکتری گرتووە.

دووەمیان حکومەتەکانی عیراقو ئێرانو سوریاو تورکیا رێگەیان گرتووە لەوەی کە رێکخراو و پارتە سیاسیو نەتەوەییەکانی کوردی چوار پارچەکە هاوکاری یەکتری بکەن، ئەمە جگە لەوەی بە حوکمی سنووورداری توانای هەر پارتو بزووتنەوەیەکی کوردیش لەهەر یەکێک لەم وڵاتانەدا لە رووی ئابووریو سەربازیو ئیداریشەوە نەیانتوانیوە بە شێوەیەکی رێکخراو خەبات بکەنو تەنها توانیویانە لە یەک وڵاتدا خەباتی نەتەوەییو سیاسی بکەنو نوێنەرایەتی یەکێک لە پارچەکانی کوردستانیان کردووە، بەڵام دوای روخاندنی سەدام تا رادەیەکی زۆر ئەو هاوکێشەو بەربەستانە هەڵوەشانەوە کە رێگری سەرەکی بوون لە بەردەم خەباتی سیاسیو نەتەوەیی ناوچەیی کوردا کە پێکەوە رێکخراوو پارتەکانی کورد لە ناوچەکەدا کار بکەنو دەعمی یەکتری بکەن، بە تایبەت دوای ساڵی (٢٠٠٣) کە سنووری ئازادی بۆ پەیوەندی بزووتنەوە کوردییەکانی تری پارچەکانی تر بە بزووتنەوەی سیاسی کورد لە باشووری کوردستاندا کرایەوە بەشێکی زۆری پارتو رێکخراوە سیاسییەکانی باکوورو رۆژهەڵاتو رۆژئاوای کوردستان هاتن بۆ باشووری کوردستانو لێرە بە ئازادانە خەباتی نەتەوەییو سیاسی خۆیان دەکەن ئەگەرچی ئێستا لە باشووری کوردستاندا جۆرێک لە هاوکاری سیاسیو تەنانەت ئابووریش بۆ بزووتنەوەو پارتەکانی پارچەکانی تری کوردستان هەیە، بەڵام هێشتا بزووتنەوەیەکی بە هێزی ناوچەیی کوردی دروست نەبووە کە بەرنامەو ستراتیژی نوێی هەبێت بۆ هەلومەرجی نوێیو هاوکێشەو رووداوە تازەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست.

راستە تاکو ئێستا هیچ هەنگاوێکی بنەڕەتی بۆ چارەسەری مەسەلەی کورد لە ناوچەکەدا نەکراوە تەنانەت روخاندنی سەدامیش نەبووە هۆی ئەوەی کێشەی کورد لە عیراقدا چارەسەر بکرێت ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە هێزەکانی ناوچەکە لە رێگەی کاریگەریو تەدەخولیان لە کاروباری ناوخۆی عیراقدا رۆڵێکی سەرەکیان هەیە لەوەی کە کێشەی کورد لە عیراقیشدا چارەسەر نەکرێت، بۆیە کورد لەم قۆناغە نوێیەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا کە هاوپەیمانێکی ناوچەیی دژ بە کورد لە ئارادایە کوردیش بۆ رووبەڕووبوونەوەی ئەم قۆناغە هەستیارە پێویستی بە بەرنامەی سیاسیو ستراتیژی ناوچەیی هەیە واتە دەبێت خەڵکو بزووتنەوەو رێکخراوە کوردییەکانی هەر چوار پارچەکە دەست بکەن بە دارشتنی بەرنامەی هاوبەشی نەتەوەییو سیاسیو ستراتیژی نوێ لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا، دانانی بەرنامەیەکی کوردی ناوچەییو هاوپەیمانێتی بزووتنەوە کوردییەکان بە بێ ئەوەی خەڵکی هەر یەکە لە پارچەکانی کوردستان ئاگادارو وشیار بن دەربارەی کێشەو هەلومەرجی یەکتری ئەستەمە سەرکەوتوو بێت، بەڵام ئەوەی تا رادەیەک لەمبارەیەوە جێگەی ئومێد بێت ئەوەیە کە لە دوو شوێنەوە هەوڵی ئەم تەعاروفەی نێوان پارچەکانی کوردستان هەیە یەکەمیان هەندەرانە ئەمەش بە حوکمی ئەوەی کوردی هەر چوار پارچەکە پێکەوە لە زۆربەی وڵاتانی ئەوروپاو ئەمریکاشدا بوونیان هەیەو خاوەنی دامودەزگای کلتووریو سیاسیو پەروەردەیشن لانیکەم ئەمە بۆتە هۆی ئەوەی یەکتری بناسنو لە بارودۆخی پارچەکانی یەکتری ئاگادار بن، بۆیە زۆرجار کاتێک رووداوێکی نوێ روودەدات جا چ لە ئەوروپا بێتو پەیوەندی بە کوردەوە هەبێت یان لە یەکێک لە پارچەکانی کوردستاندا بێت ئەوا پێکەوە هەڵوێست لەبارەیەوە وەردەگرن.

دووەم شوێن باشووری کوردستانە ئەمەش بەهۆی ئەوەی کە لە دوای پرۆسەی ئازادی عیراق بەشێکی زۆر لە خەڵکو بزووتنەوە سیاسییەکانی تری پارچەکانی تر هاتوونەتە باشووری کوردستانو بوونەتە بەشێک لە پێکهاتەی دیموگرافیو سیاسیو ئابووری کوردستان.

بە باوەڕی من کورد وەکو هەنگاوی یەکەم دەتوانێت هەم لەرێگەی هەندەرانەوەو هەم لەرێگەی باشووری کوردستانەوە ئامادەکاری بۆ دارشتنی بەرنامەیەکی سیاسی ناوچەیی بکات بۆ ململانێکردنی وڵاتانی ناوچەکەو رێگەگرتن لەهەر جۆرە پەلامارو شەڕێک کە بکرێتە سەر یەکێک لە پارچەکانی کوردستان.

بوونی بەرنامەی سیاسی کوردی ناوچەیی بۆ پەیوەندی کوردو ئەمریکا، کوردو کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی زۆر مەسەلەیەکی گرنگە، کوردی هەر چوار پارچەکە لە ئەمریکاو ئەوروپادا لە رێگەی دارشتنی بەرنامەیەکی رێکخراوی سیاسیدا دەتوانن بەهاوبەشی کار بکەن لەسەر بەدەستهێنانی دەعمی نێودەوڵەتی بۆ مەسەلەی کورد بە شێوەیەکی گشتی لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا، چونکە جەنگی عیراق ئەوەی سەلماند کە کێشەی کورد لە عیراقدا بە تەنها بەبێ چارەسەرێک بۆ مەسەلەی کورد لە پارچەکانی تری کوردستاندا ئەستەمە، ئەمەش لە بەر ئەوەی کە کێشەی کورد لەهەموو پارچەکاندا سیاسیو نەتەوەیی واتە بە شێوەیەکی گشتی کورد کێشەی بێ دەوڵەتی هەیە لە ناوچەکەدا، دروست کردنی دەوڵەتی کوردیش بۆ نموونە لە ناو عیراقدا بەبێ حیسابکردن بۆ کوردی پارچەکانی تر کارێکی ئاسان نییەو هەر ئەمەشە وادەکات کە بەردەوام ئەمریکاو کۆمەڵگەی دەولی ئەم بیرۆکەیە رەت بکەنەوە.

لە ئاستی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستیشدا هێزو بزووتنەوە کوردییەکانی باکوورو باشوورو رۆژئاواو رۆژهەڵاتی کوردستان لە رێگەی بەرنامەی سیاسی ناوچەییەوە دەتوانن هاوپەیمانییەتێکی کوردی ناوچەیی لەگەڵ خۆرئاوادا بە تایبەت لەگەڵ ئەمریکادا دروست بکەن بۆ ململانێکردنی نەیارە سیاسیو نەتەوەییو ئینسانییەکانی کورد لە ناوچەکەدا.

حەماس لەئۆپۆزسیۆنێکی بەهێز بۆ حکومەتێکی فاشیل

نەهرۆ هەینی

لەگەرمەی ئەوکێشەوناکۆکییە توندەی کەئێستا لەنێوان هەردوو باڵە سەرەکییەکەی فەلەستیندا هەیە، رێکخراوی حەماس کەحکومەتی فەلەستینی لەبەردەستدایەو حوکمڕانە لەهەوڵی ئەوەدایە هودنەیەکی پێنج ساڵە لەگەڵ ئیسرائیل رابگەیەنێ.

تا ئێستا شێوەو ناوەرۆکی ئەو هودنەیە ئاشکرا نییە یان تائێستا وردەکارییەکانی بڵاونەکراوەتەوە، بەڵام بێگومان هەنگاوێکە بۆ لەمەودوا لەسەر ئاستی فەلەستینو عەرەبو ئیسلامی کۆمەڵێک هاوکێشە تێک دەشکێنێتو لەشوێنی ئەوانیشدا هاوکێشەی دیکە جێگیر دەبێ.

رێکخراوی حەماس لەسایەی ئەو بارودۆخەی کەپێشتر لەئارادابوو بەهۆی نارێکو پێکی لەئیدارەکردنی فەلەستینی لەلایەن رێکخراوی فەتحو سەرهەڵدانی ئەو گەندەڵییەو چەندین هۆکاری دیکە لەهەڵبژاردنەکانی ئەنجومەنی یاسادانان سەرکەوتنیان بەدەستهێناو پاشتریش حکومەتیان پێکهێنا، جگە لەئەندامانی سەرەکیی خۆیان کەسانی دەرەوەی ئەو رێکخراوە کەزۆربەیان بێلایەن بوون دەنگیان بەحەماس دا بەو هیوایەی بەڵکوو لەتەنگژەو قەیرانەکان دەربازیان بێ.

لەو ماوەیەدا واتە دوای دامەزراندنی ئەو حکومەتە، ئەو حکومەتە هیچ زیادەیەکی نەخستە سەر بابەتو مەسەلەکان، بگرە بارودۆخەکە زیاتر بەرەو ناهەموارترو نائارامی رۆیشت. ئەمجارەیان ئەوەی فەلەستینییەکان لەرێگای دیبلۆماسیو کاری سیاسی بەدەستیان هێنابوو تێکچووو ئەوەی لەماوەی ئەو چەند ساڵەی رابردوو بەدەستهاتووە خەریکە تێکدەچێت، وڵاتانی دونیا جگە لەچەند دەوڵەتێک بەتێکڕا پەیوەندیو یارمەتییەکانیان راگرت، ئەو یارمەتییانەی کەسەرچاوەی ژیانو گوزەرانی خەڵک بوو، ئەوە جگە لەراگرتنی پاڵپشتی سیاسی بۆ فەلەستینییەکان کەئەویشیان بەتەواوی دووچاری ئیفلیج بوون هات.

بارودۆخی سیاسیو ئابووریو ئەمنیو کۆمەڵایەتی لەفەلەستین لەوپەڕی ناهەمواریدایە، ئەو بارودۆخە وای لەسەرۆکی ئەو دەسەڵاتە کرد کەئەویش لەرێگای هەڵبژاردنو دەنگداندا ئەو پۆستو دەسەڵاتەی وەرگرتووە، داوای هەڵبژاردنێکی پێشوەخت بۆ سەرۆکی دەسەڵات کەخۆیەتیو بۆ ئەنجومەنی یاسادانان بکات واتە هەڵوەشاندنەوەی حکومەتی حەماسو دامەزراندنەوەی حکومەتێکی نوێ لەئەنجومەنی تازە هەڵبژێردراوی ئەنجومەنی یاسادانان.

سەرۆکی فەلەستینی پێی وایە ئەنجامدانی ئەو پرۆسەیە تاکە رێگاچارەو دوا رێگاچارەیە بۆ دەرباز بوون لەو قەیرانە، پێشی وایە بەهەر شێوەیەک بێ رێکخراوی حەماس لەو هەڵبژاردنەدا وەک هەڵبژاردنەکەی پێشوو ئەوەندە دەنگ ناهێنێو ناتوانن بەتەنیاو بەو شێوەیەی ئێستا حکومەت پێک بێنن، چونکە هەموو لایەک پێیان وایە برِوای خەڵکی فەلەستینی گۆڕاوەو لەماوەی حوکمڕانی بۆیان روون بۆتەوە کەحەماس شتێکی ئەوتۆی نەکردووە تا خەڵک سەرلەنوێ متمانەیان پێ بداتەوەو دروشمەکانیان بەتەواوی لەکارو کردەوەکانیان دوور بووە. رێکخراوی حەماسیش ئەو هەقیقەتانە باش دەزانن، دەشزانن کەلەهەڵبژاردنی ئەوجارەیاندا وەزعیان باش نابێو سەرکەوتن بەدەست ناهێننەوە.

هەواڵی بڵاوبوونەوەی بوونی هودنەو داواکردنی لەلایەن رێکخراوی حەماسەوە، هەنگاوێکە لەلایەن خەڵکی شارەزاو وردبین کارێکی ئاساییەو نامۆ نییەو چاوەڕوانکراویشە. ئەوەی کەمترین لاپەڕەو مێژووو ئەزموونی رێکخراوە ئیسلامییەکان هەڵبدەتەوە بۆی دەردەکەوێ کەئەو رێکخراوە ئیسلامییانە لەپێناو مانەوەیان لەدەسەڵاتدا واز لەو پرەنسیپانە دێنن کەبەهۆیانەوە دەسەڵاتیان بەدەست هێناوە.

ئەزموونی دەسەڵاتداریێتی رێکخراوی حەماس لەبەرێوەبردنی فەلەستین جارێکی دیکە دەریخستەوە بەکارهێنانی ئایین تەنها بۆ وەرگرتنی دەسەڵاتەو هیچی دیکە. ئەوانە بیانەوێ نەیانەوێ ئایین تێکەڵاو بەهاوکێشە دۆڕاوەکان دەکەن.

حەماس لەترسی دۆڕان لەهەڵبژاردنەکاندا باوەش بۆ ئیسرائیل دەکاتەوە، راستەوخۆو ناڕاستەوخۆ مانای زۆر دەبەخشێ، لەوانەش دانپێنانی حەماس لەهەر کاتێک بەئیسرائیل، کەلەوەتەی حەماس دروست بووە ئیسرائیل بەدوژمنی بنەڕەتیو سەرەکیی خۆی دەزانێو لەو ماوەیەشدا هەر جۆرە نزیکبوونەوەو وتوێژێکی لایەنەکانی دیکەی فەلەستینیی بەخیانەتو بگرە بەکوفریش زانیوە.

ئەوەی حەماس کردوویەتیو لەمەودوا دەیکا جگە لەکارێکی سیاسیو بەکار هێنانی ئایین بۆ مەرامی رێکخراوەیی زیاتر هیچی تر نییە. ئەو حاڵەتە لەتەواوی ئە وڵاتانەی کەرێکخراوی ئیسلامی تێدایە روون ئاشکرایە کەهەموویان بەهەمان ئەو عەقڵییەتو مەبەستە کار دەکەن.

پرسیارەکە لەوەدایە، ئایا رێکخراوی حەماس دوای ئەو هەنگاوە چۆن چۆنی مامەڵە لەگەڵ دروشمەکانی خۆی دەکات کەبەهۆیانەوەو بەهۆی کۆمەڵێک فاکتەری دیکەی دەرەکیی جەماوەرێکی زۆری بۆ لای خۆی کێش کردبووو کار گەیشتە ئەو رادەیەی لەهەڵبژاردنەکانی پێشوو سەرکەوتن بەدەست بهێنێ؟ ئایا تاسەر ئەوەی بۆ مەیسەر دەبێ؟!

حەماسو رێکخراوەکانی دیکە ئەوانەی ئایین دەکەنە ئامراز بۆ گەیشتنە دەسەڵات، هەر تا ماوەیەک دەتوانن جەماوەر فریو بدەن، تاسەر ناتوانن درێژە بەکارەکانیان بدەن، ئەوان دەشێ ئۆپۆزسیۆنێکی بەهێز بووبن کەئەمەشیان لەداهاتوودا جێی گومانە، بەڵام ناتوانن فەرمانڕەوایی وڵات بکەن، چونکە عەقڵییەتی بەڕێوەبردنو ئیدارە زۆر لەوە فراوانترە وەک ئەوان هەیانە. بارودۆخو هاوکێشەکان زۆر لەوە ئاڵۆزترن تا ئەوان تێی بگەن.

ئەزموونی حەماس لەبەڕێوەبردنی وڵات ئەزموونێکی تاسەر ئێسقان ئەزموونێکی فاشیل بوو، جگە لەقووڵتر کردنەوەی تەنگژەکان هیچی دیکە نەبوو، هەروەک زەنگێکی دیکەیە بۆ تەواوی حزبە ئیسلامییەکانی وڵاتانی دیکە کەناتوانن بەو بەرنامانەی کەهەیانە بتوانن دەسەڵات بگرنە دەست.